

Unelma omasta asunnosta ja talosta

Kirsi Saarikangas: Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 860, Helsinki 2002. 630 s., kuvitettu.

■ Asunto ja asuminen ovat kautta ihmiskunnan historian olleet aina myös yhteiskunnallisia kysymyksiä. Talo, asunto on ollut erottamaton osa perheen historiaa, yhdistävä elementti menneen ja nykyisen välillä. Talo edusti perhettä ja perhe taloa. Jo klassinen arkkitehtuuriteoria näki juuri asunnon pienen yhteiskuntana, perheen sisäisen järjestyksen yhteiskuntajärjestyksestä edustavana ja myös sitä muokkaavana mallina. Asunto oli siis ikäänkuin yhteiskunnan moraalisen järjestyksen mikrokosmos, se sekä yhdisti että erotti ihmisiä. Siksi Kirsi Saarikankaan tutkimuksen on kiinnostava pohtia, miten tällaiset ideaaliset ajattelumallit peilasivat sitä modernia todellisuutta, missä nämä asumisen mallit oli synnytetty.

Kirsi Saarikangas on jo väitöskirjassaan *Model Houses for Model Families* (1993) ollut kiinnostunut ihmisten arjesta, asumisesta sekä asumisen sukupuolisesta jaosta analysoidessaan suomalaisten 1940-luvun tyyppitalojen suunnittelua. Tätä uutta kirjaa voi perustellusti pitää laajennettuna jatkona Saarikankaan väitöskirjan ajatuksille. Saarikangas valmisti uutta tutkimustaan aluksi osana NOS-H projektia *Nordisk arkitektur og design efter 1900*. Hän ilmoittaa päämääränään olleen kirjoittaa alan tutkijoille sekä muille, aiheesta kiinnostuneille. Aikarajaukseltaan tutkimus pysyy enimmäkseen maailmansotien välisessä ja toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa pysähtyen kuitenkin 1950-lukuun.

Kotia, asumista, kulutusta ja modernia teknologiaa on viimeisen kymmenen vuoden aikana alettu tutkia yhä runsaammin myös Suomessa. Saarikangas on hyödyntänyt näitä tutkimuksia, mutta hän nojaa lisäksi omassa kirjassaan vahvasti ranskalaiseen ajatteluun kysyessään, miten asunto- ja kotikeskustelussa tuotetaan sukupuoli-identiteettejä. Ajatus tilasta sosiaalisten suhteiden säätelyn ja kontrollin verkostona on lähtöisin ranskalaiselta Michel Foucault'ltä, ja hänen tutkimustensa ohessa Saarikangas on saanut innoitusta Foucault'n maanmieheltä, tilan käytännöistä ja toimivista käyttäjistä kirjoittaneelta kulttuurihistorioitsijalta Michel de Certaultta.

Saarikangas jäsentää tutkimuksensa laajaan johdannon omaiseen alkulukuun, jossa hän pääsee käsittelemään yleis-

tä asuntokehitystä ihmisten terveyden ja siihen liittyvän puhtauden estetiikan kannalta. Valo, raikas huoneilma ja asunon hygieniat eivät olleet vain 1920- ja -30-luvun modernistisen asumisen innovaatioita, vaan tämän ajattelun juuret löytyvät syvältä 1800-luvun sosiaalihygienian projektista, jossa innovaattoreina toimivat arkkitehtien lisäksi lääkärit ja muut yhteiskuntaelämän vaikuttajat. Puhdas huoneilma ja valo koettiin tärkeiksi keinoiksi taistelussa kansantautia, tuberkuloosia vastaan. Tämä taistelu keuhkotautia vastaan oli kamppailua taudin aiheuttajia, likaa, pimeyttä ja terveiden ja sairaiden välisiä kosketuksia vastaan sekä uuden järjestyksen luomista, pyrkimystä ympäristön hallintaan, kuten Kirsi Saarikangas asiaa kuvaillee.

Tutkimuksen keskeiseksi aineistoluvuksi nousee sen toinen luku, *Kohtaamisia tiloissa*, jossa asumisen kehitystä, taustoja ja muutoksia tarkastellaan vapaasti liikkuvan aikajanana puitteissa. Säädynmukaisesta helsinkiläisestä porvarillisen asumisen mallista siirrytään 1920- ja -30-luvun keskiluokkaiseen Töölöön ja sieltä Olympiakylään ja toisen maailmansodan jälkeiseen jälleerakentamiskauden rintamamiestaloihin ja 1950-luvun lähiörakentamiseen. Saarikankaan aineisto ei kuitenkaan laajene olennaisesti Helsingin ulkopuolelle, joskin kansainvälistä vertailua kyllä tapahtuu ennen kaikkea Ruotsin kehityksen suhteen. Tämä runsas luku ei seuraa rakentamisen kehitystä yksioikoisen kronologisesti, vaan kronologian ym-

pärille nivoutuu monisyinen kerros asuinrakentamisen ideoitua, muunnoksia ja murroksia.

Porvarillinen säädynmukainen asunto jakautui tilallis-toiminnallisesti kolmeen: sosiaalisen kanssakäymisen julkisempiin ja arvokkaampiin tiloihin, yleensä pihan puolella sijainneisiin perheen yksityisempiin asuin- ja makuuhuonetiloihin ja vielä palvelijoiden valtakuntana olleisiin taloustiloihin. Vaikka tilanjaon erittely on jo aiemminkin tunnettu asia, Saarikangas tuo tässä tärkeän yksityiskohdan esiin pohiessaan asumisen yksityisyyden suhdetta julkiseen. Hän huomauttaa siitä, kuinka 1980-luvun naistutkimus erotteli melko kategorisesti naisellisen ja miehisen kulttuurin ja näki kodin piirin naisellisenä ja ulkopuolisen maailman miehisenä alueena. Kirsi Saarikangas korostaa minusta oivallisesti, ettei tällainen erottelu ole neutraalia eivätkä julkinen ja yksityinen pysyviä ja yhtenäisiä kategorioita. Hän huomauttaa, että tällainen jyrkän erotteleva ajattelu on yksinkertaistavaa, sillä porvarillinen kotikaan ei ollut yksiselitteisesti vain yksityistä tai naisellista elämänaluetta. Tällaisessa kodissa useimmiten yksityiset, julkiset ja puolijulkiset toiminnot limittyivät toisiinsa.

Funktionalistisessa, modernissa kodissa säätyasumisen kolmijako ei itseasiassa kokonaan hävinnyt, asunnon perustehtävät pysyivät suhteellisen muuttumattomina, tilaa tarvittiin edelleen yhdessäololle, levolle ja kotitaloustyölle. Muutosta tapahtui kuitenkin, ainakin retoriikan tasolla, asuinti-

lan koossa. Uusi asumisen ihanne perustui ajatukseen ihmisten lisääntyvästä yhdessäolosta kodin ulkopuolisissa tiloissa, jolloin yhdessäolo ja kotitaloustyö kotona vaatisivat aiempaa pienemmät tilat. Tässä retoriikassa asunnon pienuudesta yritettiin tehdä hyve. Erityisen voimakkaasti moderni valistus kosketti uudenai-kaista keittiötilaa. Itse asiassa asuntojen todellinen modernisaatio astui niihin sisälle juuri keittiön ovien kautta. Keittiövälineistön ja myös pesutilojen teknologista kehitystä markkinoitiin yleismaailmallisesti ratkaisuna perheenemäntien työtaakan helpottamiseen. Tähän kotitalouden tieteellistämiseen ja sen hoidon ammatillistamiseen sisältyi runsaasti keskeisiä modernismin ideologisia ihanteita. Niitä on sivuttu suomalaisessa tutkimuksessa enemmän kuin Saarikangas antaa kirjoituksessaan ymmärtää. Arkkitehtien Salme Setälän, Aino Marsio-Aallon ja Alvar Aallon osuuksia ja kansainvälisiä yhteyksiä on suomalainen arkkitehtuuritutkimus kyllä analysoinut ennen tätäkin tutkimusta. Sen sijaan tutkimus ei ole vielä syventynyt kotitalouden tutkijan ja kotitaloustieteen perustajan Christine Frederickin omiin kirjoituksiin ja hänen ajatustensa leviämiseen Euroopassa ja valitettavasti sitä ei tehdä myöskään Saarikankaan tutkimuksessa.

Modernismin asumisen ideologiaan sisältyi uskomuksia asuntojen perusperiaatteiden suurista muutoksista, joiden katsottiin johtuvan yhteisöjen sosiaalisista muutoksista, luonnontieteen kehityksestä ja teollistumisesta. Asumisen vaa-

timusten minimitaso koettiin poikkeamaksi, jota oli tutkittava tieteellisesti, jotta löydetäisiin sellainen kaikille sopiva normaaliasunto, joka takaisi tavallaan luokattoman yhteiskunnan mahdollisuuden. Juuri runsas keskustelu yhteiskunnan luokkarajojen poistosta ja erityisesti pohdinnat työväen asumisen parantamisesta olivat kansainvälisen modernistiarkkitehtikunnan retoriikan keskiössä. Pohjoismaiset arkkitehdit seurasivat tätä keskustelua ja kehitystä hyvinkin tarkkaan ja sovelsivat näitä ajatuksia omis- sa maissaan ainakin kirjoituksissaan ja joissakin tapauksissa myös varsinaisen rakentamisen puolella. Moderni asunto ei kuitenkaan tarkoittanut yksiselitteisesti vain puhtaan keskiluokkaisen asunnon luomista, vaan taustalla oli Manner-Euroopan todellinen asuntopula ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina ja myös erityisesti Saksassa äärimmäisen vaikeat poliittiset olosuhteet koko 1920-luvun ajan. Tämä poliittinen konteksti niin yleiseurooppalaisesti kuin Suomessakin jää kirjassa hiukan syrjään, mutta käsitykseni mukaan sillä on ollut äärimmäisen suuri painoarvo tuolloin käydylle asuntososiaaliselle keskustelulle myös modernistiarkkitehtien piirissä. Suomalainenkin koteja ja kotitaloutta kosketteleva keskustelu 1920-luvulla oli politisoitunutta, se oli voittajien puhetta, jossa luotiin vahvoja luokkarajoja. Saarikankaan sinänsä kiinnostaviin analyyseihin esimerkiksi Aallon asuntosuunnittelun patriarkkaalisesta luonteesta Paimiossa ja Sunilassa olisi toivonutkin katsauksen

tästä modernistisen retoriikan ja asumisen todellisuuksien välisestä suhteesta.

Modernismi arkkitehtuurissa ja asumisessa ei ehkä myöskään ollut ihan niin yksiselitteisen perhekeskeinen ohjelma kuin Saarikankaan analyysi Ruotsin mallista antaa ymmärtää. Tässäkin tietysti on hyvä muistaa retoriikan ja todellisten historiallisten tapahtumien väliset erot. Retorisesti modernismissa oli myös suuntaus, joka näki perheen olevan muutosliikkeessä. Usko patriarkkaalisen perhe-elämän muutokseen pohjasi juuri naisten kasvaneeseen itsenäistymiseen ja tämän kautta perheyksikön uskottiin pienenevän sekä desentralisoituvan. Kyse oli suureksi osaksi vain utopiasta, mutta toisaalta tällaisen kehityksen toteutumia saattoi seurata Suomen itäisessä naapurissa Neuvostoliitossa, missä modernistinen arkkitehtuurikin valjastettiin uudenlaisen asumisen ja hajautetun perhe-elämän palvelukseen. Voidaan tietysti todeta, että Suomessa oli toki tiiviimmät kontaktit ruotsalaiseen kansankotiin kuin Neuvostoliittoon, mutta samalla on syytä muistaa, että kansainvälisen modernismin johtavat arkkitehdit seurasivat Neuvostoliiton uutta rakentamista tiiviisti vielä 1920- ja -30-luvun vaihteessa ja suunnittelivat CIAM:in kolmatta kongressia Moskovaan, maahan jonka yhteiskuntajärjestys ei ollut verrattavissa länsimaiseen demokratiaan.

Saarikangas painottaa Ruotsin kehitystä esikuvallisena Suomelle. Suomalainen funktionalismin tutkimus on jo aiemminkin korostanut Ruotsin

ja ruotsalaisten arkkitehtien merkitystä suomalaiselle arkkitehtuurin modernismille. Saarikangas lähtee nyt purkamaan tätä käsitystä toisesta, asuntopoliittisesta suunnasta. Hän korostaa Ruotsin sosialidemokraattien johtohahmon Per Albin Hanssonin Kansakoti-projektia, jonka rakentamiseen sitoutuivat myös tuon ajan Ruotsin kaksi merkittävää väestöpoliittista vaikuttajaa, Alva ja Gunnar Myrdal. Myrdalit ovat viime aikoina olleet myös suomalaisessa keskustelussa runsaasti esillä ja erityisesti Alva Myrdalin ja arkkitehti Sven Markeliuksen erilaisia uusia asumismuotojen kehittäjiä voidaan pitää sinänsä merkittävinä vaihtoehtoina perinteisille asumismalleille. Saarikangas esittää näyttöä myös siitä, että heidän kehittelemillään runsaslapsisten perheiden nk. *barnrikehuseilla* oli vaikutusta 1930-luvun lopulla kaavailuille suomalaisille asunto-olojen parantamiseen pyrkiville toimenpiteille. Katsoisin kuitenkin, että voidaan myös epäillä Myrdalien merkitystä suomalaiselle 1930-luvun asuntopolitiikalle. Arkkitehti Sven Markelius on tiedossa oleva mahdollinen yhteys, mutta Saarikangas ei keskity varsinaisesti Markeliuksen analysointiin. Tämän lisäksi esimerkeiksi valitut, luokattoman asumisen ihanteina esitetyt toteutumat kummassakin maassa, Markeliuksen vuonna 1937 suunnittelema Villa Myrdal ja Aino ja Alvar Aallon vuosina 1937–38 suunnittelema Villa Mairea eivät valintoina ja vertailukohteina ole kovinkaan onnistuneita. Ne eivät ole lähtökohdiltaan lainkaan yhteis-

mitallisia – perhekooltaankaan Myrdalit ja Gullichsenit eivät olleet samansuuruiset, toisin kuin Saarikangas väittää. Sosiaalisilta lähtökohdiltaan kyseiset perheet olivat myös täysin erimitallisia, Gullichsenit olivat tuolloisen Suomen suurimman teollisuusyrityksen Ahlström OY:n johdossa ja heidän asumisensa on suhteutettava siihen taustaan.

Ruotsin tilanteen kannalta Saarikangas on pyrkinyt tuomaan uutta näkökulmaa 1930-luvun funktionalismin taustojen, esikuvien ja vertailukohdientien kohdalla. Itse jäin kuitenkin hiukan kaipaamaan näkökulmaa, jossa esimerkiksi sellainen erittäin merkittävä vaikuttaja kuin taidehistorioitsija Gregor Paulsson olisi huomioitu tarkemmin. Toisaalta myös kirjan ratkaisu, jossa Saksa ja saksalaisten modernistien kirjoitukset ovat melko sivuosassa, tuntuu perusteettomalta. Ruotsin vaikutus sodan jälkeiseen Suomeen sen sijaan on kiinnostava ja toisella tavalla itsestään selvä asia. Sodan aikana ja heti sen jälkeen lukuisa määrä suomalaisia arkkitehteja, erityisesti naisia työskenteli siellä ja heidän kauttaan ruotsalainen pitkälle kehittely asuntoarkkitehtuurin pohdinta oli mahdollista suoraan siirtää sodan jälkeiseen Suomen rakentamiseen.

Suomen jälleenrakentaminen, sen ohessa että oli valtavalle määrälle perheitä välttämättömyyden pakko, oli monelle myös unelman toteuttamismahdollisuus, unelma uudesta omasta kodista, omissa talossa, omissa puutarhassa. Kirsi Saarikangas on jo aiemmin, väitöskirjassaan, ansiok-

kaasti paneutunut näihin 1940- ja -50-luvulla rakennettuihin tyyppitaloihin, joihin asutettiin sekä rintamamiemiehiä että siirtoväestöä. Kiinnostavaa uutta vertailua Saarikangas esittää nyt tyyppitalojen ja Alvar Aallon samanaikaisten standarditalojen, A-talojen välillä. Hän erittelee näiden pohjakaavajärjestelyjä pitäen Aallon A-taloja tyyppitaloja muotokieleltään ja jäsentelyltään modernistisempinä. Voidaankin hyvin pohtia, ovatko Aallon AA-järjestelmään suunnittelemat talot todellisempia standardoituun tyyppisäännöstöön liitettäviä kuin meillä niin yleisesti tunnetut puolitoistakerroksiset rintamamiestalon, joiden suunnittelu seurasi toistetusti yhtä ja samaa mallia.

Moderni kaupunkitila Suomessa laajeni 1950-luvun kuluessa, varsinkin pääkaupungin ympäristössä rakentamattomille metsämailla, lähioihin. Niissä tilajäsentely oli perinteistä kaupunkiasumista avoimempaa ja raja ympäröiviin metsiin, luontoon oli liikkuva. Nämä lähiöt sisälsivät 1940- ja -50-luvulla uuden, paremman elämän lupauksia. Se etteivät ne pystyneet kaikkia lupauksia täyttämään ja saivat kritiikkiä jo 1960-luvulla, ei poista tosiasiaa, että niissä modernismi pääsi Suomessakin lopullisesti toteuttamaan ihanteitaan loppuun asti. Kirsi Saarikankaan kirja tarjoaa näköaloja näihin uusiin asumalähiöihin Tapiolassa, Helsingin Maunulassa ja Herttoniemessä. Lisäksi hän pyrkii pohtimaan tällaisen uuden, avoimen tilan yhteyttä modernismin tilakäsityksiin erityisesti sveitsiläisen taidehistorioitsija Sigfried Giedionin

kirjoitusten pohjalta. Giedion oli teoreetikkona ja toimijana kansainvälisen modernismin *primus inter pares* ja hänen ajatuksensa tilasta ja ajasta, tila-ajasta ovat erittäin merkittäviä ja kiinnostavia, mutta jäävät kirjassa kovin kontekstittomiksi. Giedionin opillinen historia sijoittaa hänet selvästi siihen aikajanaan, missä hänen opettajansa Heinrich Wölfflin ja hänen opiskelutoverinsa Paul Frankl kehittivät ajatustiaan tilakokemusten epästaattisuudesta ja ruumiillisuudesta.

Kirsi Saarikankaan asunnon ja asumisen kullttuuriin muutoksiin paneutuvalle kirjalle toivoo laajaa lukijakuntaa nyt, kun moni jo aiemminkin julkaistu tutkimustieto on tässä saatavissa suomenkielisenä. Samalla on kuitenkin todettava, että kirjan sisältämä argumentaatio ei välttämättä kaikilta osin avaudu suuremmalle yleisölle ja lukukokemuksena kirja ei todellakaan ole mikään 'kevyt paketti'. Sen kieliasu on kuitenkin enimmäkseen sujuvaa ja erittäin runsas kuvamateriaali kuljettaa asumisen tarinaa omilla keinoillaan. Saarikankaan tutkimusta on syytä pitää kunnioitettavana suorituksena. Kirjan teemat antavat konkreettisia, tutkimukseen perustuvia tarttumapintoja suomalaisen yleisimpään unelmaan omasta asunnosta, talosta.

Renja Suominen-Kokkonen